

CIMITIRUL
ȘERBAN VODĂ
B E L L U
DIN CAPITALĂ

*Mormintele clericilor
și ale altor personalități
bisericești și naționale*

DAMIAN ANFILE • NICOLETA-LILIANA DINU
DR. IONUȚ-DANIEL BARBU

CIMITIRUL ȘERBAN VODĂ B E L L U DIN CAPITALĂ

*Mormintele clericilor și ale altor
personalități bisericesti și naționale*

*„Morții Tăi vor trăi și trupurile Lor vor învia!
Desteptați-vă, cântați de bucurie, voi cei ce sălășluiți
în pulbere! Căci roua Ta este rouă de lumină,
și din sânul pământului umbrele vor învia”.*

(Isaia. 26, 19)

CUPRINS

Cuvânt înainte

Cinstirea memoriei celor adormiți în Domnul și îngrijirea cimitirelor PF DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române	11
--	----

Introducere

Cimitirul „Șerban Vodă – Bellu” din București. Studiu și cercetare de teren	15
Istoricul Cimitirului „Șerban Vodă – Bellu”	25
Istoricul Capelei Mari a Cimitirului „Șerban Vodă – Bellu”	55

CAPITOLUL I

Biografii ale ierarhilor ortodocși români înmormântați în Cimitirul „Șerban Vodă – Bellu”

Partenie Clinceni (1847-1910), Mitropolit al Moldovei și Sucevei	69
Ilarie Teodorescu (1867-1925), Episcop al Tomisului	77
Ghenadie Georgescu (1855-1912), Episcop al Râmnicului-Noul Severin	85
Ierontim Ionescu (1835-1896), Episcop al Romanului	91
Calist Ialomițeanu (1860-1917), Episcop al Argeșului	97
Inochentie Chițulescu (1819-1893), Episcop al Buzăului	103
Nifon Niculescu (1858/1860-1923), Episcop al Dunării de Jos	109
Silvestru Balănescu (1838-1900), Episcop al Hușilor	127
Meletie Dobrescu Galățeanu (1863-1923), Arhiepiscop-vicar al Mitropoliei Ungrovlahiei	135
Calistrat Orleanu Bărlădeanu (1840-1916), Arhiepiscop-vicar al Episcopiei Hușilor	141

CAPITOLUL II

Biografii ale unor preoți-profesori, istorici și profesori universitari
de teologie înmormântați în Cimitirul „Șerban Vodă – Bellu”

Preotul profesor acad. Nicolae M. Popescu (1881-1963)	149
Preotul profesor acad. Dumitru Gh. Popescu (1929-2010)	165
Preotul profesor Dumitru Fectoru (1905-1988)	173
Preotul profesor Ene M. Braniște (1913-1984)	181
Preotul profesor Constantin Gh. Nazarie (1865-1926)	191
Preotul profesor Nicolae D. Necula (1944-2017)	201
Preotul lector Dumitru Dița (1938-2006)	209
Arhidiaconul profesor Petre I. David (1938-2003)	213
Profesorul Nicolae Iorga (1871-1940)	221
Profesorul Ioan Cornotu (1861-1913)	235
Profesorul Constantin Erbiceanu (1838-1913)	247
Profesorul Dragomir Demetrescu (1852-1926)	255
Profesorul Dimitrie G. Borolanu (1865-1951)	261

CAPITOLUL III

Personalități bisericești și naționale
înmormântate în Cimitirul „Șerban Vodă – Bellu”

III.1. Clerici ortodocși – ierarhi, preoți, diaconi și monași	269
III.2. Personalități naționale în legătură cu Ortodoxia Românească	305
A. Personalități implicate în istoria edificării Catedralei Mântuirii Neamului....	306
B. Cători de biserici și filantropi	309
C. Arhitecți, ingineri constructori, antreprenori și restauratori de biserici	313
D. Pictori de biserici și artiști plastici	317
E. Sculptori	322
F. Profesori și absolvenți de Teologie	323
G. Profesori și mari pedagogi	328
H. Istorici	331

ı. Compozitori și muzicologi	334
ı. Scriitori, poeți, filosofi și traducători	337
κ. Filologi, critici și literați	342
ı. Ziarști, publiciști, editori și tipografi	344
μ. Medici	346
ν. Personalități din domeniul tehnicii	348
ο. Oameni politici	349
ρ. Artiști și actori de teatru, radio și film	351
ϑ. Personalități din alte domenii	353

CAPITOLUL IV

Modele de preoți slujitori și credincioși fideli ai Bisericii
 înmormântați în Cimitirul „Șerban Vodă – Bellu”

Arhimandritul Fotie Balamaci (1872-1916)	359
Preotul Ioan Georgescu (1873-1955)	363
Preotul Constantin Z. Grigorescu (1912-1992)	369
Preotul Gheorghe Gheorghiu (1872-1951)	373
Cercetătoarea Lucreția-Marcela Dulgheru (1940-2021)	383

CAPITOLUL V

Imagini cu morminte, monumente și medalioane funerare
 din Cimitirul „Șerban Vodă – Bellu”

V.1. Morminte și monumente funerare ale clericilor	391
V.2. Medalioane fotoceramice cu chipurile unor preoți	401
V.3. Morminte și monumente funerare ale unor personalități bisericesti și naționale	413
V.4. Secvențe fotografice din timpul cercetării de teren și al activităților comemorative	429

Postfață

Identitatea creștină a cimitirului și legătura dintre Cruce, mormânt și Învierea Domnului în viața noastră	433
---	-----

ANEXĂ

Hărți ale Cimitirului „Șerban Vodă – Bellu”

Harta generală și schițe cu indicarea detaliată pe figură a mormintelor de clerici și teologi ortodocși	453
--	-----

CUVÂNT ÎNAINTE

CINSTIREA MEMORIEI CELOR ADORMIȚI ÎN DOMNUL ȘI ÎNGRIJIREA CIMITIRELOR*

PF DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

*S*fântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a proclamat anul 2021 drept *Anul omagial al pastorației românilor din afara României și Anul comemorativ al celor adormiți în Domnul; valoarea liturgică și culturală a cimitirelor*. Cea de-a doua temă, cea comemorativă, analizată cu prioritate în semestrul al doilea al anului, întărește faptul că pomenirea în Biserică a celor adormiți în Domnul constituie un act de credință și de mărturie a iubirii față de semenii, rugându-L pe Atotmilostivul Dumnezeu să îi împărtășească pe cei adormiți de viața cea veșnică: „*Binevoiește, Preabunule și Mult-Îndurate, ca sufletele lor să se așeze cu Sfinții, care din veac au bineplăcut Ție, iar trupurile să se dea firii celei zidite de Tine*”¹, făcându-i și moștenitori ai bunătăților celor dumnezeiești: „*Mântuiește pe cei ce nădăjduiesc întru tine, Maica Soarelui celui neapus, Născătoare de Dumnezeu, și fă milostiv pe Preabunul Dumnezeu cu rugăciunile tale, rugămu-ne ca să dea odihnă celui ce a răposat, unde sufletele dreptilor se odihnesc; arată-l moștenitor bunătăților celor dumnezeiești în lăcașurile dreptilor, întru pomenire veșnică, ceea ce ești cu totul fără prihand*”².

* Cuvânt rostit la deschiderea lucrărilor *Conferinței pastoral-misionare semestriale de toamnă a clerului din Arhiepiscopia Bucureștilor*, București, luni, 13 decembrie 2021.

¹ „Rânduiala parastasului de obște”, în *Slujbe de înmormântare, parastase și alte rânduieli pentru cei adormiți în Domnul*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2021, pp. 286-287.

² „Rânduiala înmormântării mirenilor”, în *Slujbe de înmormântare, parastase și alte rânduieli pentru cei adormiți în Domnul*, p. 61.

CIMITIRUL ȘERBAN VODĂ BELLU DIN CAPITALĂ

*„Mormintele clericilor și ale altor
personalități bisericești și naționale*

Grija față de cei adormiți în Domnul reprezintă materializarea cea mai concretă a credinței că nu doar sufletul, ci și trupul omului va fi înviat. Teologia biblică și patristică, în integralitatea ei, accentuează faptul că trupul are aceeași valoare ca sufletul, acesta, fiind creat de Dumnezeu, poartă chipul Său și este chemat la îndumnezeire. Prin împărtășirea noastră cu Trupul și Sângele Mântuitorului Iisus Hristos, Cel răstignit și înviat din morți, noi oamenii, depășim teama de moarte. Sfântul Apostol Pavel, vorbind despre Judecata de Apoi, arată în mod lămurit că și trupul, nu doar sufletul va fi părtaș vieții celei veșnice întru Împărăția lui Dumnezeu: *„Căci trebuie ca acest trup stricacios să se îmbrace în nestricăciune și acest trup muritor să se îmbrace în nemurire. Iar când acest trup stricacios se va îmbrăca în nestricăciune și acest trup muritor se va îmbrăca în nemurire, atunci va fi cuvântul care este scris: «Moartea a fost înghițită de biruință. Unde îți este, moarte, biruința ta? Unde îți este, moarte, boldul tău?»» (1 Corinteni 15, 55). Învierea lui Hristos, Dumnezeu adevărat și om adevărat, este temei pentru învierea de obște a tuturor trupurilor oamenilor decedați (cf. 1 Corinteni 15, 20). În Persoana Lui ca Dumnezeu–Om, viața divină trece în umanitatea muritoare, iar umanitatea trece în viața divină nemuritoare³. Trupul omului, devenit templu al Duhului Sfânt (1 Corinteni 6, 19), va fi înviat prin harul lui Hristos Cel înviat: *„Învierea Sa inaugurează existența sine morte a omului integral, în care materia se odihnește în spirit, devenind epifanie deplină a lui și unde legile repetiției fără ieșire, ale compunerii și descompunerii deterministe sunt abolite pentru totdeauna. Creatul este acum deplin unit cu necreatul, deplin îmbogățit și transfigurat de energiile divine necreate, de viață veșnică divină⁴”*.*

Pentru cinstirea memoriei celor adormiți, Biserica Ortodoxă păstrează o rânduială amplă de slujbe și pomeniri (parastase) care cuprind rugăciuni și cereri pentru iertarea păcatelor acestora, odihna și mântuirea sufletelor lor. *„Rugăciunile Bisericii pentru sufletele celor adormiți în Domnul au fost exprimate încă din primele veacuri creștine în rânduielile de îngropare, dar și în inscripțiile, simbolurile și icoanele zugrăvite pe pereții catacombelor. De asemenea, cele mai vechi Liturghii creștine cuprind în rânduiala lor și rugăciuni pentru cei decedați⁵”*. La slujba parastasului⁶, noi ne rugăm ca Dumnezeuul nostru să coboare mila Sa nemărginită asupra celor decedați sau

³ P.F. DANIEL, PATRIARHUL ROMÂNIEI, *Făclii de Înviere. Înțelesuri ale Sfintelor Paști*, Ed. Basilica, București, 2020, p. 8.

⁴ P.F. DANIEL, PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE, *Teologie și spiritualitate*, Ed. Basilica, București, 2010, p. 181.

⁵ P.F. DANIEL, PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE, „Prefață”, în *Slujbe de înmormântare, parastase și alte rânduieli pentru cei adormiți în Domnul*, p. 5.

⁶ Cuvântul πορόιστος înseamnă în limba greacă a se înfățișa în fața cuiva, a sta lângă cineva, a mijloci pentru cineva, deci mijlocire pentru cei mutați/trecuți la Domnul.

repausați⁷ și să le ierte păcatele. Toate aceste slujbe și rugăciuni săvârșite pentru odihna celor adormiți arată, în modul cel mai concret, grija celor vii pentru cei trecuți dincolo, iubirea față de semenii, fundamentată pe credința nezdruclată în Învierea Domnului, ca „începătură a învierii celor adormiți” (1 Corinteni 15, 20). Majoritatea slujbelor bisericești au în rândul lor și rugăciuni pentru cei adormiți. În acest sens, la fiecare Sfântă și Dumnezeiască Liturghie sunt pomeniți *ierarhii Bisericii, ctitorii, miluitorii și binefăcătorii sfințelor lăcașuri, eroii, ostașii și luptătorii români din toate timpurile și locurile care s-au jertfit pe câmpurile de luptă, în lagăre și în închisori, pentru apărarea patriei și a credinței ortodoxe strămoșești, pentru întregirea neamului, pentru libertatea, unitatea și demnitatea poporului român, precum și toți cei adormiți din neamurile noastre*. În rândul acestora se numără și eroii neamului nostru, iar pomenirea lor este semnul neuitării și al prețuirii noastre pentru jertfa lor și speranța comuniunii lor veșnice cu Hristos Domnul.

Sfântul Nicolae Cabasila, tâlcuind Dumnezeiasca Liturghie, arată că *„Biserica pomenește pe Domnul și pentru fiii ei care aleargă și acum după cunună (cf. 1 Corinteni 9, 24-25; Iacov 1, 12), care se află în viață și al căror sfârșit e încă necunoscut, ca și pentru cei care au răposat fără prea multă siguranță și nădejde de mântuire. Ea pomenește pe Sfinții cei săvârșiți din viață, ca și pe credincioșii încă în viață (nedesăvârșiți). Pentru cei dintâi mulțumește, pentru ceilalți se roagă”⁸*. Părintele Dumitru Stăniloae accentuează responsabilitatea personală a fiecăruia de a-i pomeni pe semenii săi la rugăciune: *„Paradoxul persoanei umane, prezent în caracterul ei dialogic, se arată în faptul că în răspunderea care i se cere pentru alții este implicată valoarea ei, iar în cererile ce le face Dumnezeu pentru împlinirea acestei răspunderi pentru semenii și în cererile ei de iertare adresate lor, de care depinde și iertarea ei de către Dumnezeu, se arată dependența ei de Dumnezeu Creatorul și Judecătorul atotputernic, dar în parte și de semenii săi, cărora însă tot Dumnezeu le dă puțința acestei contribuții la mântuirea fiecăruia, deci valoarea unora pentru alții. Toți sunt întrețesuți și înzestrați cu o valoare reciprocă de Dumnezeu, încât prin orice faptă, cuvânt, omul trebuie să se adreseze lui Dumnezeu, dar fără a uita de semenii săi”⁹*.

Istoria Bisericii Ortodoxe Române dă mărturie peste veacuri despre grija pe care a avut-o pentru memoria înaintașilor. Nu a fost nicio vreme în care Biserica să

⁷ Cuvântul provine din limba latină de la verbul *pauso*, -are, care înseamnă *a înceta, a opri, a se odihni, a face pauză*.

⁸ SF. NICOLAE CABASILĂ, *Tâlcuirea Dumnezeieștii Liturghii*, trad. Pr. E. Braniște, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2011, p. 27.

⁹ Pr. Dumitru STĂNILOAE, *Studii de Teologie dogmatică ortodoxă*, Ed. Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1991, p. 124.

CIMITIRUL ȘERBAN VODĂ BELLU DIN CAPITALĂ

*Mormintele clericilor și ale altor
personalități bisericesti și naționale*

uite de cei adormiți în Domnul, pomenindu-i „cu timp și fără timp” (2 Timotei 4, 2) pe cei trecuți la Domnul.

Cimitirul, locul în care trupurile celor adormiți așteaptă învierea de obște sau universală și „sălășuirea în pământul celor vii, în lăcașurile cele iubite și dorite”¹⁰, are, desigur, o semnificație liturgică, dar și o valoare culturală deosebită. El este expresia respectului și pioasei aduceri-aminte față de înaintași, dar și mărturie concretă a iubirii noastre față de aceștia.

Sfântul Ioan Gură de Aur arată că cimitirul este locul în care se întâlnește lumea de aici cu cea de dincolo, făcând o analogie cu Mormântul Domnului, de unde și respectul care trebuie să se acorde mormântului, respectiv cimitirelor: „Nu știți oare pe îngerii care s-au apropiat de mormântul Domnului, în care nu era Trupul, ci mormântul gol? Cu toate acestea, pentru că mormântul a primit în întregime Trupul Stăpânului, ei dau multă cinste și locului. Îngerii, care depășesc firea noastră, au stat cu atât respect și evlavie în jurul mormântului”¹¹. Cimitirul este văzut în toată istoria creștinismului ca fiind locul în care trupurile se odihnesc până la obșteasca înviere: „Pentru aceasta și locul acesta se numește cimitir, ca să afli că cei care s-au săvârșit și zac aici nu au murit, ci dorm și sunt culcați”¹².

Cimitirele sunt locuri de odihnă și aducere-aminte de cei decedați, de generațiile celor care au trăit înaintea noastră, iar unii dintre ei, prin munca și jertfa lor, ne-au lăsat drept moștenire monumente de artă valoroase. Astfel, multe cimitire adăpostesc cruci și morminte frumoase, adevărate opere de artă, deoarece creștinul și-a manifestat iubirea și recunoștința față de cei plecați din lumea aceasta atât prin rugăciune, cât și prin înfrumusețarea sau împodobirea mormintelor. Cimitirul devine astfel spațiu de rugăciune și recunoștință față de cei adormiți în Domnul, dar și oglindă a evlaviei, hărniciei și dărnicii unei parohii sau a unei mănăstiri.

¹⁰ „Rânduiala înmormântării călugărilor”, în *Slujbe de înmormântare, parastase și alte rânduieli pentru cei adormiți în Domnul*, p. 217.

¹¹ SF. IOAN GURĂ DE AUR, „Omilia la numele cimitirului și la Crucea Domnului și Dumnezeului nostru Iisus Hristos”, în *Cuvântări la praznice împărătești*, trad. Pr. D. Fecioru, coll. *Izvoarele Ortodoxiei*, vol. 5, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1942, p. 118.

¹² SF. IOAN GURĂ DE AUR, „Omilia la numele cimitirului și la Crucea Domnului și Dumnezeului nostru Iisus Hristos”, p. 111.

INTRODUCERE

CIMITIRUL „ȘERBAN VODĂ – BELLU” DIN BUCUREȘTI

STUDIU ȘI CERCETARE DE TEREN

Cu Înalta Bindecuvântare a Preafericitului Părinte Patriarh Daniel și cu aprobarea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, anul 2021 în Patriarhia Română a fost, prin excelență, vreme a comemorării tuturor celor adormiți în Domnul și a valorizării liturgice și culturale a cimitirelor – spații funerare sacre, care, cu unele excepții, nu lipsesc din nicio localitate, începând de la Capitală și până la cel din urmă sat din România.

În chip firesc, Biserica a considerat ca, după cinstirea eroilor, intensificată în Anul Centenar – 2018, să se continue șirul anilor omagiali-comemorativi, cu omagierea satului românesc (2019), care, între alte aspecte majore, a contribuit la devenirea istorică națională și prin faptul că a dat majoritatea ostașilor chemați pe frontul Primului Război Mondial. Apoi a urmat Anul comemorativ 2020 parcurs cu profunde manifestări de recunoștință față de filantropii ortodocși români, dintre care mulți au susținut moral și material Biserica, Școala și Armata Română. Pornindu-se inclusiv de la cinstirea eroilor neamului și de la îngrijirea cimitirelor și monumentelor închinatelor acestora, în următorul an comemorativ (2021), s-a acordat o atenție sporită tuturor înaintașilor trecuți la cele veșnice, întrucât fiecare dintre aceștia a purtat o luptă spirituală și a dus o cruce a vieții, simbolizată de monumentul-cruce care marchează fiecare mormânt și dă identitate creștină întregului cimitir.

Fiii Bisericii, clerici, personalități locale și naționale ori devotați credincioși nu lipsesc din absolut niciun cimitir creștin ortodox din cuprinsul țării. În spațiul rural, cel mai adesea, sunt cunoscute mormintele preoților și cântăreților bisericești, profesorilor și învățătorilor, primarilor gospodari și ale altor oameni de vază din localitatea respectivă. În cazul cimitirului urban, de stat sau parohial, numărul personalităților

CIMITIRUL ȘERBAN VODĂ BELLU DIN CAPITALĂ

*Mormintele clericilor și ale altor
personalități bisericești și naționale*

cunoscute public este mult mai extins. Fiecare oraș mare din România are un cimitir de referință, unde se află morminte ale unor importante personalități care, în timpul vieții, au desfășurat activități cu relevanță națională.

Cel dintâi cimitir care are legătură cu întreaga țară, fiind just numit „Panteon național”, este ansamblul funerar „Șerban Vodă – Bellu” situat în zona central-sudică a Bucureștilor. Cu siguranță, acestuia și altor cimitire importante din Capitală, cum ar fi „Sfânta Vineri” ori „Ghencea”, îi urmează ca însemnătate Cimitirul „Eternitatea” din Iași, Cimitirul „Municipal” din Sibiu – alături de cel al Bisericii „Buna Vestire”¹ –, Cimitirul „Groaveri” din Brașov², Cimitirul „Central-Hajongard” din Cluj-Napoca³, Cimitirul „Sineasca” din Craiova⁴, Cimitirul „Eroilor” din Timișoara, Cimitirul „Central” din Chișinău⁵ și toate celelalte cimitire reprezentative din municipiile reședință de județ.

Din punct de vedere al personalităților eclesiale, cea mai importantă necropolă a Bisericii Ortodoxe Române este pitorescul cimitir de la Mănăstirea Cernica numit, sugestiv, „ostrovul Învierii”⁵, urmat de cimitirele marilor mănăstiri din Moldova, în frunte cu cel de la Mănăstirea Neamț și apoi de la toate celelalte mănăstiri istorice din țară, unde, în general, există morminte ale ierarhilor, marilor stareți și duhovnici, ale teologilor și ale altor personalități apropiate de Biserică.

¹ A se vedea: Ștefan MĂRCULEȚ, „Cimitirul vlădicilor de la Biserica Buna Vestire din Sibiu”, în: *Ziarul Lumina*, 12 august 2021.

² A se vedea: Daniela ȘONTICĂ, „Cimitirul Groaveri din Brașov iradiază patriotism și cultură”, în: *Ziarul Lumina*, 12 februarie 2021.

³ Acest cimitir de referință al Transilvaniei beneficiază de un ghid turistic (a se vedea: Ioan CIORCA, *Hajongard – Cimitirul tuturor: ghid istorico-turistic*, Ed. Eco Transilvan, Cluj-Napoca, 2019); Ioan Ciorca a dedicat o lucrare asemănătoare și Cimitirului „Șerban Vodă – Bellu”, în vara anului 2020.

⁴ În cazul acestui cimitir este admirabilă inițiativa unui elev de la Colegiul Național „Carol I” din Craiova, care a propus în cadrul unui proiect cultural derulat prin școală tocmai studiul patrimoniului funerar din oraș. Rezultatul cercetărilor întreprinse de mai mulți elevi sub coordonarea profesorilor Alina Ioanănescu și Petruța Ungureanu în vara anului 2017 s-a concretizat prin identificarea mai multor monumente valoroase de patrimoniu, care astfel vor fi cunoscute, îngrijite și cu o șansă în plus de a fi restaurate. De asemenea, eforturile deosebite ale elevilor care au studiat „grădinile de piatră” ale Craiovei, după cum le-au numit ei înșiși, au vizat și înscrierea Cimitirului „Sineasca” în „Asociația Cimitirelor Semnificative din Europa” (ASCE), alături de Cimitirele „Șerban Vodă – Bellu” din București și „Hajongard” din Cluj-Napoca (a se vedea: Laura MOȚĂRLICHE, „Sineasca, cimitirul de top al Craiovei”, 6 octombrie 2017, <<https://cvlpress.ro/>>, accesat la 8 noiembrie 2021).

⁵ A se vedea: Arhim. Policarp CHIȚULESCU, „Cimitirul Mănăstirii Cernica, cea mai mare necropolă bisericească din România”, în: *Ziarul Lumina*, 22 iulie 2021; Arhim. Policarp CHIȚULESCU, „Cimitirul Mănăstirii Cernica, cea mai mare necropolă bisericească din România (II)”, în: *Ziarul Lumina*, 26 iulie 2021.

CIMITIRUL ȘERBAN VODĂ
BELLU DIN CAPITALĂ
*Mormintele clericilor și ale altor
personalități bisericești și naționale*

Desigur, și Cimitirul „Șerban Vodă – Bellu”, pe lângă deosebita valoare cultural-națională, are și un caracter de necropolă bisericească sesizabil prin două importante aspecte constatate în urma cercetării din anul 2021: este lucru aproape sigur că nu mai există morminte cunoscute de ierarhi în niciun alt cimitir de stat din București sau din țară și, de asemenea, acest ansamblu funerar este foarte posibil să însumeze cel mai mare număr de clerici ortodocși înmormântați în același cimitir, comparabil, de exemplu, cu cel al clericilor dintr-o eparhie cu jurisdicție canonică peste un județ.

Prin grija Preafericitului Părinte Patriarh Daniel, cele dintâi cimitire ale țării, cu cea mai înaltă semnificație bisericească și națională, respectiv necropola bisericească de la Cernica⁶ și Cimitirul „Șerban Vodă – Bellu” din București, au beneficiat în anul comemorativ 2021, de câte un proiect distinct de cercetare, desfășurat prin intermediul Editurilor Patriarhiei Române și al anumitor sectoare din cadrul Arhiepiscopiei Bucureștilor.

În ceea ce privește Cimitirul „Șerban Vodă – Bellu”, obținându-se în prealabil acordul conducerii Administrației Cimitirelor și Crematoriilor Umane⁷, pe întreg parcursul anului 2021 s-a desfășurat o cercetare de teren completă asupra acestui ansamblu funerar. Studiul de teren a însemnat, practic, parcurgerea, mormânt cu mormânt, a celor 159 de figuri care alcătuiesc corpul principal denumit „Bellu Ortodox”, a altor 26 de figuri din secțiunea „Bellu Militar”, a „Parcului Memorial al Academiei Române” și a secțiunii distincte, „Cimitirul Eroii Martiri ai Revoluției din Decembrie 1989”, inclusă în același ansamblu funerar. Toate segmentele cimitirului studiat, care se întind pe o suprafață de aproximativ 18 ha, însumează zeci de mii de morminte, cu o cifră totală greu de aproximat și, desigur, mult mai multe inscripții funerare, care au fost lecturate rând pe rând⁸.

Până în prezent, lucrarea generică de referință despre Cimitirul „Șerban Vodă – Bellu”, singura catagrafie de altfel, este *Necropola Capitalei* a istoricului de origine basarabeană Gheorghe Bezviconi (1910-1966), un important genealogist cunoscut și apreciat de Nicolae Iorga. Cartea sa cuprinde un studiu introductiv și lista numelor de personalități înmormântate până în anii 1960 în principalele cimitire din

⁶ A se vedea: Arhim. Nectarie ȘOFELEA, Ierod. Diodor ȘCHIOPU, *Ostrovul Învierii: cimitirul Mânăstirii Cernica*, Ed. Basilica, București, 2021.

⁷ „Administrația Cimitirelor și Crematoriilor Umane” (ACCU) este un organism subordonat Consiliului General al Municipiului București și administrează 16 cimitire ale orașului.

⁸ De exemplu, Cimitirul „Central-Hajongard” din Cluj-Napoca, desfășurat pe o suprafață de 14 ha, redusă cu mai bine de un sfert față de cea a Cimitirului „Șerban Vodă – Bellu”, cuprinde 60 de mii de morminte.

CIMITIRUL ȘERBAN VODĂ BELLU DIN CAPITALĂ

*Mormintele clericilor și ale altor
personalități bisericesti și naționale*

București și împrejurimi⁹. În introducerea volumului publicat în urmă cu jumătate de secol, autorul aducea în atenție aspecte reiterate de Patriarhia Română în Anul comemorativ 2021:

„De ani de zile s-a pus problema studierii bogatului material istoric pe care îl oferă cimitirele țării, mai ales Cimitirul Bellu din București. Valoarea artistică a unor monumente din aceste cimitire mărește însemnătatea lucrării. Privind Cimitirul Bellu ca monument de cultură, ne permitem o afirmație: nu cunoaștem alt cimitir în alte țări care să concentreze, singur, morminte ale atâtor fruntași ai acelor țări, ca Cimitirul Bellu. Mormintele istorice sunt risipite în diverse localități. În U.R.S.S., au fost două capitale; în Germania și Italia, mai multe; în Franța și Anglia există panteonuri; marile orașe au câte două sau mai multe cimitire importante, în dezvoltarea mai îndelungată a centrelor economice și culturale. Așadar avem un cimitir care, mai mult decât oricare altul, oglindește trecutul țării”¹⁰.

Gheorghe Bezviconi, în continuare referindu-se la geneza cărții sale, amintește și de folosirea unui „pomelnic al mormintelor Mitropoliei din București”, întocmit în 1776 de eclesiarhul Samuil. Acest document a aparținut episcopului Ghenadie Enăceanu și a fost adus la Academia Română de Nicolae Iorga și de profesorul de

⁹ Alte lucrări care tratează diferite aspecte în legătură cu Cimitirul „Șerban Vodă – Bellu” mai sunt: albumul în două volume, *Bellu, panteon național*, publicat în anii 2000 de fotografii Paul Filip împreună cu Bogdan Peter Tănase, fost director ACCU; un alt album, bilingv, intitulat *Cimitirul Bellu Ortodox și valorile sale de patrimoniu / Cavouri*, vol. I-II (2012), elaborat sub egida Universității de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu”; lucrarea publicistului Ioan Ciorca, *Bellu – Panteonul României. Ansamblu funerar monumental*, apărută la Editura Eco Transilvan din Cluj-Napoca; și cea din urmă carte, semnată de Cristina Trică, *Povești din Bellu*, Ed. Vremea, București, 2022, precum și diferite reportaje-documentar, cum ar fi cel numit „Grădina cu suflete a Baronului Barbu Bellu”, realizat în anul 2010 de poeta și publicista Ileana Băja, la TVR Cultural (a se vedea: <<https://www.filmdocumentare.com/gradina-cu-suflete-a-baronului-bellu/>>), ori cele două materiale recente, din primăvara și toamna anului curent, respectiv „Povestea Cimitirului Bellu”, inițiat în cadrul Realitatea TV, de jurnalistul George Grigoriu (a se vedea: <<http://accu.ro/povestea-cimitirului-bellu/>>) și reportajul „Cimitirul Bellu” din seria „Muzele Capitalei”, realizat de Florina Caragea la Trinitas Tv (a se vedea: <<https://www.youtube.com/watch?v=DGeqg0kwKII>>). În ceea ce privește diferitele articole răzlețe, disipate în spațiul internetului, când vine vorba de Cimitirul Bellu nu prea se pune accentul pe latura cultural-istorică și cu atât mai puțin pe cea spiritual-liturgică, ci se insistă foarte mult pe aspecte care, de-a lungul timpului, au tot generat senzaționalul, în centru fiind vorba de morminte ca acela al Iuliei Hașdeu, al lui Constantin Poroișeanu și al copiilor săi, al „Doamnei cu umbrelă” ori de monumentul fraților bulgari Gheorghieff, când se ajunge la problema din trecut – profanările interioare și exterioare ale unor cavouri și monumente valoroase.

¹⁰ Gheorghe BEZVICONI, *Necropola Capitalei*, Ed. Museum, Chișinău, 1997, p. 31.

CIMITIRUL ȘERBAN VODĂ
BELLU DIN CAPITALĂ
*Mormintele clericilor și ale altor
personalități bisericesti și naționale*

teologie Constantin Erbiceanu¹¹. De asemenea, Bezviconi mai menționează și faptul că, în primele decenii ale secolului al XX-lea, mai multe încercări ale unor publiciști de a scrie o lucrare științifică ori de popularizare despre cimitire, în special despre Bellu, au eșuat. Ca unul care păzise la propriu acest cimitir și îl cercetase îndelung, cu pasiunea omului de cultură și cu precizia istoricului specializat, mărturisea că acest lucru este lesne de înțeles întrucât necesită „migală, timp îndelungat și cunoștințe speciale”¹².

Referitor la cercetarea extensiei noi a Cimitirului Bellu, dedicată tinerilor bucureșteni care și-au pierdut viața în decembrie 1989, a fost publicată o lucrare-album documentar, apărută inițial în 1999, cu binecuvântarea fericitului întru pomenire, Patriarh Teoctist, și sub îngrijirea unui colectiv redacțional coordonat de părintele profesor Constantin Galeriu care a trecut și toate cele 293 de nume ale celor înmormântați în documentul așezat de patriarh sub piatra de temelie a bisericii alăturate, la 19 martie 1993¹³.

Actualul proiect – *Cimitirul „Șerban Vodă – Bellu” din Capitală. Mormintele clericilor și ale altor personalități bisericesti și naționale* – este un omagiu adus de Biserica Ortodoxă Română slujitorilor ei trecuți la Domnul, profesorilor de teologie, filantropilor, ctitorilor, arhitecților și pictorilor de biserici, precum și altor personalități culturale, științifice și politice care, într-un fel sau altul, au susținut Ortodoxia românească în timpul vieții lor pământești. Desigur, în cadrul lucrării au fost tratați, cu precădere, ierarhii, profesorii de teologie, preoții, diaconii și monahii ale căror morminte se găsesc în acest cimitir. Unora dintre aceștia, în funcție de timpul pe care l-au avut la dispoziție autorii și de bibliografia existentă, le-au fost dedicate biografii sintetice sau mai ample. Oricum, cel puțin în privința menționării numelor și anilor vieții, atât în cazul clericilor, cât și al teologilor, lucrarea este aproape exhaustivă, cimitirul fiind cercetat în teren, până la cel din urmă mormânt păstrat în prezent.

Așadar, între mormintele a mii de personalități naționale din varii domenii de activitate, au fost identificate locurile de veci a aproape 300 de clerici ortodocși. Majoritatea dintre aceștia au fost preoți la diferite parohii din București, din zona limitrofă Capitalei, dar și din întreaga țară, între ei numărându-se inclusiv membri ai cinului monahal cu rang de arhimandrit și profesori de teologie¹⁴.

¹¹ Gh. BEZVICONI, *Necropola Capitalei*, p. 32.

¹² Gh. BEZVICONI, *Necropola Capitalei*, p. 31.

¹³ A se vedea: *Miracol 89. Eroii și Martiri 1989-2019. Adevărul fără răzbuinare*, Ed. Ama Aediting, București, 2019, pp. 3-10. Cartea a fost tipărită din inițiativa comitetului Asociației pentru cinstirea Eroilor Martiri ai Revoluției din decembrie 1989, prin stăruința specială a d-lor Anghel Gioran și Ion Barbu (ambii având fii înmormântați în cimitirul eroilor), precum și cu purtarea de grijă a Preasfințitului Teodosie Snagoveanul, la vremea respectivă, Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Bucureștilor.

¹⁴ S-a considerat că este destul de important și foarte necesar ca, atunci când se redă biografia unei personalități, mai ales bisericesti, să se menționeze și cimitirul unde este înmormântat.

CIMITIRUL ȘERBAN VODĂ BELLU DIN CAPITALĂ

*Mormintele clericilor și ale altor
personalități bisericești și naționale*

Alcătuirea cărții este un rezultat al muncii de echipă cu doamna Nicoleta-Liliana Dinu, mai ales în ceea ce privește cercetarea de teren, structurarea materialului documentar, alcătuirea listelor de clerici și personalități și întocmirea hărții pe figuri.

De asemenea, complexa cercetare de teren a beneficiat și de susținerea altor persoane, între care amintim, cu recunoștință, pe părintele Gheorghe Sima, fost paroh și actual duhovnic al comunității parohiale „Dobroteasa” din București, care ne-a susținut moral și material, pe voluntarii de la aceeași parohie, Sanda-Iuliana Nedelcu, Constanța Matei, Radu Vornicu și Mircea Tunaru, persoane dedicate, care în mai multe rânduri au ajutat la culegerea datelor și efectuarea fotografiilor de documentare, ori la degajarea vegetației și curățarea plăcilor cu inscripțiile funerare¹⁵. Tot aici, amintim de amabilitatea și bunăvoința domnilor Emil Iana și Virgil Rotaru – directorul ACCU, respectiv administratorul cimitirului – pentru obținerea aprobărilor oficiale, precum și pe toți cei întâlniți în Cimitirul „Șerban Vodă – Bellu” de-a lungul cercetărilor, care ne-au răspuns la diferite întrebări legate de identificarea anumitor morminte de personalități, între aceștia cel dintâi fiind domnul Viorel Mihalcea, angajat al serviciului de pază, precum și colegul nostru de la Editurile Patriarhiei Române, domnul redactor Andrei Țipa.

Pentru identificarea tuturor mormintelor de clerici și profesori de teologie a fost necesară o inventariere minuțioasă, mormânt cu mormânt, la pas, lucru început intensiv încă din luna ianuarie 2021. Pe lângă efortul de documentare, mult din timpul alocat proiectului a fost dedicat eliberării unor monumente uitate, invadate de vegetație, ori dezgropării altora căzute la pământ sau cu inscripțiile estompate de

tată, întrucât, raportat la cinstirea creștină a persoanei, acest lucru este esențial. Astfel, datele din volumul de față sunt tocmai potrivite pentru a le completa pe cele din lucrările bio-bibliografice consacrate, ca de pildă *Dicționarul teologilor români* (2002); *Dicționarul ierarhilor români și străini – slujitori ai credințioșilor Bisericii Ortodoxe Române* (2015), sau pe cele din volumele mai recente, *Profesorii noștri, învățătorii noștri* (2020, 2021). Coordonatele oferite în prezenta lucrare înlesnesc mult găsirea mormintelor de către cei care doresc să le viziteze, ori poate chiar să le îngrijească periodic.

¹⁵ Se impune a fi precizat că cercetarea de teren a fost destul de anevoioasă și cronofagă, nu doar din cauza pământului innoroit care acoperă unele dintre aleile cimitirului și locurile dintre morminte ori de pe acestea, ci mai ales pentru că multe monumente funerare sunt cuprinse de vegetație, au scrisul estompat de intemperii ori sunt căzute la pământ, uneori chiar astupate. Suprafața fiecăruia dintre aceste monumente a trebuit defrișată de vegetație și curățată. Crucile, uneori, au trebuit ridicate de la pământ sau chiar dezgropate (acolo unde s-a putut, unele fiind masive), apoi orice rând inscripționat a fost frecat până a devenit lizibil. În afară de acestea, zilnic au fost adunate peste 500-600 de fotografii de la care pornind, ulterior, s-a întocmit o selecție în funcție de documentarea din bibliotecă/arhive asupra biografiei personalităților respective. În unele cazuri, ca la profesorii de teologie Ioan Cornoiu și Nicolae Dobrescu, pictorul Gheorghe Tătărescu, filantropul Nicolae Amira ori Spiru Haret, s-a lucrat în mod repetat câteva ceasuri, numai pentru lizibilitatea inscripțiilor și degajarea vegetației, inclusiv a celei lemnoase, care acoperea total mormintele.

CIMITIRUL ȘERBAN VODĂ BELLU DIN CAPITALĂ

*Mormintele clericilor și ale altor
personalități bisericești și naționale*

intemperii. În acest sens, unelte precum foarfeca de tuns iarbă și fierăstrăul, lopata și cazmaua, mătura și peria ne-au folosit adesea pentru a reuși să facem lumină pe lângă morminte, monumente și inscripțiile funerare. Munca de teren nu s-a încheiat nici astăzi, anumite reverificări fiind mereu utile.

Legat de materialul fotografic conținut de această carte, pe lângă prezentarea monumentelor mai semnificative ale personalităților, unul dintre lucrurile pe care le mai sugerează expunerea imaginilor dintr-un cimitir istoric este și acela de a îndemna credincioșii la ridicarea unor monumente funerare inspirate după cele ale înaintașilor, în ton cu tradiția funerară creștin-ortodoxă. Acesta este un aspect important asupra căruia trebuie insistat, întrucât o bună parte din „monumentele funerare” de astăzi semnaleză o criză estetică a arhitecturii funerare, ajungând chiar să fie substitute ale crucii și să lipsească mormintele de sobrietatea lor specifică și, bineînțeles, de folosul duhovnicesc, deopotrivă al celor vii și al celor adormiți. În acest sens, subliniem faptul că atunci când se așază la mormânt un monument funerar mai mult sau mai puțin costisitor, acesta, în primul rând, trebuie să arate crucea ca atare, în frumusețea și simplitatea formei ei. Postamentul și tot ceea ce se mai adaugă trebuie să fie în armonie cu semnul crucii dominant în arhitectura monumentului respectiv. Din păcate, în ultimii ani au tot apărut adevărate surrogate, lipsite atât de sensul creștin și de redarea semnului prioritar al crucii, cât și de o minimă estetică a planului și a execuției. De pildă, putem întâlni atât în cimitirul studiat, cât și în oricare alt cimitir urban sau rural, sculpturi în marmură și granit cu un pronunțat iz sentimentalist, ce redau, într-un mod deloc măiestrit, statui feminine care ar înfățișa-o pe Maica Domnului sprijinindu-se de Crucea Răstignirii, organul inimii având în centru o cruce, ori blocuri sau plăci masive de piatră, cu un foarte mic semn al crucii gravat undeva pe suprafața foarte extinsă a monumentului, încât este aproape ilizibil. Sunt chiar și cazuri, din fericire foarte rare, când la mormânt crucea este înlocuită de o simplă piatră cu o inscripție, de semne ezoterice ori de sigla vreunei companii.

În legătură cu aceeași idee a esteticii și sobrietății spațiului sacru funerar, semnalăm și monumentalitatea și frumusețea de ansamblu pe care o conferă unui astfel de loc vegetația florală și mai ales arborii. În cazul Cimitirului „Șerban Vodă – Bellu”, copacii falnici, cum ar fi brazii, stejarii, platanii și teii, dau o notă impozantă atmosferei, asigură umbra vizitatorilor și, prin ciclul lor vegetativ, trimit chiar la tabloul nașterii, trecerii și învierii omului. Arborii răsar, cresc și adună ani mai mulți sau mai puțini până la tăiere. Toamna își lasă frunzele care devin pământ, apoi, primăvara înverzesc și înfloresc în preajma Învierii Domnului, deodată cu întreaga natură. De aceea, un astfel de cimitir este un spațiu care poate fi asociat cu un adevărat parc în care vizitatorul, cu atât mai mult, poate medita profund la sensul vieții, bucurându-se de reflecție în liniște, folos cultural și duhovnicesc, putând avea în minte, de

CIMITIRUL ȘERBAN VODĂ BELLU DIN CAPITALĂ

*Mormintele clericilor și ale altor
personalități bisericești și naționale*

pildă, cugetarea isihastă a arhimandritului Ioan de la Hurezi († 1726), cu care își încheie epitaful săpat în piatra mormântului său: „Și fu și trecu, ca și cându nu fu”.

Studiul de față s-ar dori și un fel de „pomelnic” general al Bisericii, cei care vor parcurge paginile cărții fiind ei înșiși pomenitori și rugători pentru cei înmormântați în Cimitirul Bellu și menționați în lucrare. Este adevărat că ar fi de dorit ca acest proiect-pilot, prin care s-a dobândit mai ales experiență în privința cercetării de teren a mormintelor, să fie extins și la alte cimitire din București, precum „Sfânta Vineri” și „Ghencea”, unde se află înmormântați mulți preoți, dar și profesori universitari de teologie, filantropi și alte personalități cărora Biserica Ortodoxă Română le este recunoscătoare.

Desigur, o astfel de cercetare nu este ușoară. Pe lângă documentarea și alcătuirea efectivă a textelor biografice despre personalități, presupune deplasări permanente în teren, cooperare, muncă de echipă susținută și disciplinată, ca să nu mai vorbim de aspectele care îngreunează cercetarea dintr-un cimitir mare: panouri de prezentare cu omisiuni, date eronate sau confuze, lipsa generală a plăcuțelor cu numerele locurilor de veci, numeroasele morminte importante lăsate în părăsire, pradă vegetației necontrolate, mormintele ale căror noi concesionari au îndepărtat vechile monumente funerare, ori le-au păstrat, acoperind însă numele celor înhumați inițial în locurile respective. În această privință, de n-ar fi existat cercetarea anterioară a istoricului Gheorghe Bezviconi, cu greu am fi putut identifica multe dintre mormintele de personalități. Trebuie precizat că anumite locuri de veci au fost găsite numai datorită informațiilor din monografia sa, cu ajutorul acestora intuindu-se micro-zona din figură unde s-ar putea afla. În acest fel, cercetarea din teren a presupus inclusiv un fel de refacere virtuală a numerotării inițiale a mormintelor, care a fost perturbată de inserarea mormintelor relativ noi printre cele vechi.

În sfârșit, ținem să subliniem că munca de căutare sau cercetare în cimitir, de loc simplă, a oferit deosebite satisfacții, mai ales atunci când a fost descoperit câte un monument vechi pe care stătea ascuns, sub iederă, licheni sau pământ, numele unui preot din vechime sau al vreunui teolog important. Lucrul intensiv în teren și-a dovedit eficiența de neînlocuit, conducând la identificarea unor morminte de personalități bisericești de prim rang, cum ar fi episcopul Silvestru Balănescu al Hușilor și arhieriei vicari Meletie (Dobrescu) Galățeanu și Calistrat (Orleanu) Bărlădeanu, așa cum se arată în biografiile din cuprinsul cărții. Fiind vechi de peste un secol și reconcesionate, din uitare și mai ales din lipsa studiului atent de teren, se credea chiar că aceste morminte nu mai există. De asemenea, s-a mai reușit identificarea mormintelor necunoscute ale teologilor Ioan Cornoiu și Nicolae Dobrescu, tot din proiectul prezent făcând parte inclusiv deshumarea osemintelor acestora și recuperarea plăcilor funerare de la mormintele lor în vederea strămutării la Cimitirul

CIMITIRUL ȘERBAN VODĂ BELLU DIN CAPITALĂ

*Mormintele clericilor și ale altor
personalități bisericești și naționale*

eparhial „Sfântul Nicolae” al Arhiepiscopiei Bucureștilor, după cum a dispus Preafericitul Părinte Patriarh Daniel pentru toate personalitățile bisericești care nu mai au rude, mormintele lor fiind reconcesionate ori cu totul lăsate în părăsire.

„Începătura” acestor lucruri amintite și a întregii cercetări de teren a Cimitirului „Șerban Vodă – Bellu” s-a făcut plecând de la personalitatea episcopului Nifon Niculescu al Dunării de Jos, ale cărui oseminte au fost deja strămutate în Catedrala eparhiei pe care a păstorit-o¹⁶. De aceea, rămâne semnificativ în geneza acestei lucrări faptul că cercetarea mormintelor de ierarhi, preoți și alte personalități din acest cimitir a început, a radiat și s-a extins de la crucea și mormântul acestui vrednic ierarh care, împreună cu toți preoții și credincioșii adormiți în Domnul și înmormântați în acest cimitir, credem că au sporit în mod semnificativ lucrul mâinilor și minților noastre, alături de ctitorii cimitirului pomeniți la fiecare sfântă și dumnezeiască liturghie săvârșită pe jertfelnicul Capelei mari cu hramul „Sfântul Ioan Botezătorul”, din inima valorosului ansamblu funerar.

Dacă este îngăduită următoarea reflecție, ivită în urma cercetării mormintelor și deshumării unor oseminte de ierarhi și teologi, am putea spune că hramul acestei biserici are o conotație spirituală în plus. Anume, pe lângă contextul istoric explicat în „Istoricul Capelei mari” din paginile următoare, ne putem gândi și la faptul că în patrimoniul liturgic al cinstirii Înaintemergătorului Domnului, între cele 7 sărbători consemnate se numără „Întăia și a doua aflare a capului Sf. Proroc Ioan Botezătorul” (24 feb.), respectiv „A treia aflare a capului Sf. Proroc Ioan Botezătorul” (25 mai). Așadar, cel cu sfântul său cap descoperit de mai multe ori în pământ, cel pictat cu aripi și numit în imnografie „înger în trup” poate fi socotit un sfânt ocrotitor al trupurilor sau osemintelor celor adormiți care așteaptă învierea cea de obște – evenimentul universal care va duce la „aflarea” sau rezidirea tuturor trupurilor, opera re-creației Preasfintei Treimi (cf. *Facerea* 1, 26; 2, 7).

În concluzie, menționăm că alcătuirea volumului *Cimitirul „Șerban Vodă – Bellu” din Capitală. Mormintele clericilor și ale altor personalități în legătură cu Ortodoxia românească* s-a dovedit a fi destul de complexă atât prin strângerea, parcurgerea bibliografiei și redactarea efectivă a textelor, cât mai ales prin cercetarea în teren și toate celelalte demersuri conexe arătate. În contextul Anului comemorativ 2021 în Patriarhia Română, cartea poate fi considerată un proiect editorial unic al Bisericii Ortodoxe Române, dedicat studierii și punerii în valoare a celui mai important cimitir al țării și a personalităților bisericești înmormântate aici.

[Ionuț-Daniel BARBU – I.-D. B.]

¹⁶ A se vedea: Ionuț-Daniel BARBU, „Deshumarea osemintelor Episcopului Nifon Niculescu al Dunării de Jos”, în: *Ziarul Lumina*, 22 septembrie 2021.